„HORACIJAUS SINDROMAS" XIX A. PRADŽIOS LIETUVOJE: MEILĖ LITERATŪRAI AR GILIAI SUVOKTAS PATRIOTIZMAS?

Reda Griškaitė

Lietuvos istorijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja

1835 m. Vilniuje vienas po kito pasirodo du įsimintini veikalai – Mykolo Balinskio (Michał Baliński) istorinis tyrinėjimas *Opisanie statystyczne miasta Wilna* (*Statistinis Vilniaus miesto aprašymas*) ir pirmasis Teodoro Narbuto (Teodor Narbutt) studijos *Dzieje starożytne narodu litewskiego (Lietuvių tautos senovės istorija)* tomas – *Mitologia litewska* (*Lietuvių mitologija*)[1]. Be abejonės, abi šios knygos padarė didžiulę įtaką to meto lietuviškajai istoriografijai, o ir apskritai literatūrai – juk iki pat XIX a. vidurio istorijos rašymas buvo traktuojamas kaip savotiška literatūros kryptis, ir ne vienas istorikas laikė ypatinga garbe save vadinti literatu. Kaip parodė laikas, šie veikalai padarė nemenką įtaką ne tik istorinei mūsų savimonei. Reikšmingas faktas buvo ir ta aplinkybė, kad abu jie pasirodė išsyk po eilinio ir vėl nesėkme pasibaigusio sukilimo. Todėl įžvalgesni skaitytojai šias knygas traktavo ir kaip tam tikrą... anos kovos atgarsį. Iš tikrųjų laikmečio būta itin jautraus, kai iškalbinga buvo net pati knygos antraštė. Juolab kad abu autoriai – tiek Balinskis, tiek Narbutas – dar ne taip seniai iš tikrųjų plunksnas buvo padėję į šalį ir pasinėrę anaiptol ne į literatūrinę veiklą.

Tačiau atidžiau pasižvalgę po tų metų literatūros naujienas negalėtume neatkreipti dėmesio ir į kitą, bent jau iš pirmo žvilgsnio visiškai „nekaltą", aplinkybę: tais pačiais metais Vilniuje vienas po kito pasirodo ne tik minėtieji garsūs istoriniai tyrinėjimai, bet ir trys kitos – šiandien jau visiškai užmirštos – knygos. Tai Adomo Stanislovo Krasinskio (Adam Stanisław Krasiński) *Sztuka rymotwórcza Horacego (Horacijaus „Poezijos menas")*, Antano Mošinskio (Antoni Moszyński) *Wiersz Horacyusza Flakka o sztuce rymotwórczej (Horacijaus Flako eilės apie poezijos meną)* ir dar vienas Narbuto veikalas – *Horacego ody wszystkie (Visos Horacijaus odės)*[2]. Taigi 1835-uosius Lietuvoje galėtume pavadinti ir „Horacijaus metais". Be-

[1] Michał Baliński, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1835; Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu litewskiego* 1: *Mitologia litewska*, Wilno: Nakładem i drukiem A. Marcinowskiego, 1835.

[2] Teodor Narbutt, *Horacego ody wszystkie wierszem polskim przełożone* 1–2, Wilno: w drukarni B. Neumana, 1835; *Wiersz Horacyusza Flakka o sztuce rymotwórczej*, przekład x. Antoniego Moszyńskiego, zgromadzenia x. x. Pijarów, Wilno: w drukarni Manesa Romma, 1835; *Sztuka rymotwórcza Horacego*, tłumaczona przez Adama Stanisława Krasińskiego, Wilno: w drukarni B. Neumana, 1835.

je, net dvi iš šių knygų buvo išspausdintos Berkos Neumano spaustuvėje, tik trečioji – „pas pijorus". Horacijaus vertėjai – gerai žinomos asmenybės. Adomas Stanislovas Krasinskis (1810–1891) – kalbininkas, vertėjas, leidėjas, būsimasis teologijos daktaras, žymus Bažnyčios veikėjas, Vilniaus vyskupas ir 1863 m. sukilimo tremtinys (beje, amnestuotas tik 1882 m., be teisės grįžti į Vilnių). Antanas Mošinskis (1800–1893) – pijoras, pedagogas (mokytojavęs ir pijorų mokyklose Raseiniuose bei Panevėžyje), rašytojas, vienas produktyviausių ano meto publicistų, pedagoginės literatūros autorius, bibliofilas (vienos didžiausių ano meto privačių bibliotekų savininkas), istorikas, garsus dar ir tuo, kad 1824 m. buvo kalintas kartu su kitais Vilniaus universiteto studentų slaptųjų draugijų nariais. Narbuto pristatyti nereikia. Įdomu, kad tais pačiais metais jis pasirodo ne tik kaip lietuvių pagonybės, bet ir kaip Romos aukso poezijos žinovas.

Iš tikrųjų vieneriems metams Horacijaus lyg ir per daug... Antra vertus, šio poeto kūrybos vertimai į lenkų kalbą nebuvo jokia naujiena. Jau nuo Martyno Matusevičiaus laikų Vilniaus leidėjai savo skaitytojams kartkartėmis padovanodavo tai vieną, tai kitą tomelį. O ką jau kalbėti apie Horacijaus renesansą filomatų laikais – tuometinė Vilniaus periodika mirgėte mirgėjo šio poeto kūrybos vertimais, sekimais ir komentarais, o tuos tekstus vainikavo visais požiūriais išskirtiniai Juozapo Ježovskio (Józef Jeżowski) darbai[3]. Ypatingas potraukis Horacijui gali būti aiškinamas ir labai paprastai: jau mokykloje (konfesinėje ar pasaulietinėje) būdavo suformuojamas požiūris, kad šis poetas nepralenkiamas, o jo poezijos interpretavimas, vėliau – ir kūrybinio palikimo vertimas į gimtąją kalbą – vos ne kiekvieno išsilavinusio piliečio pareiga. Kas tik Horacijumi nesekė, jo nevertė ir nekomentavo: profesoriai, studentai, kunigai, raštininkai, teisėjai, bajorų vadovai ir net kariai! Jo poezijos citatomis mirgėjo ne tik to meto publicistika, bet ir korespondencija. Iš pirmo žvilgsnio tokio visuotinio pripažinimo priežastis labai jau elementari: jei perprasi Horacijaus poetinę formą, suvoksi tikros poezijos vertę. Tačiau buvusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės gyventojai tuomet buvo gyvi ne tik literatūra. Tiksliau – ir pati literatūra egzistavo ne tik dėl literatūros. Retas tuomet rašė tik savo malonumui. Iš tekstų rašymo pragyventi taip pat iš esmės nebuvo įmanoma. Tie, kas kūrė, darė tai dėl kitų, iškilesnių, tikslų. Turint omenyje anuometinę politinę šalies padėtį šie tikslai nesunkiai nuspėjami. Tad ilgainiui vis svarbesnė tampa ne pati Horacijaus poetinė forma, o jo lyrikos *turinys*, *interpretavimo galimybės*. Todėl nėra sunku atsakyti į klausimą, kodėl suklestėjus filomatizmui Vilniuje pasirodo Ježovskio parengti Horacijaus odžių komentarai, kodėl būtent 1835 m. – minint senosios valstybės žlugimo keturiasdešimtmetį, dar tebegydant neseniai praūžusio kito politinio sukrėtimo, 1830–1831 m. sukilimo, žaizdas, – užplūsta nauja šio poeto kūrybos vertimų banga. Netgi įmanoma apčiuopti tam tikrą ryšį tarp pradžioje minėtų Balinskio bei Narbuto istorinių veikalų ir Horacijaus poezijos vertimų pasirodymo... Kitaip tariant, „atsigręžimas į Horacijų" *būtent čia* ir *būtent tada* nebuvo atsitiktinis. Šitai minčiai pagrįsti ir skirtas straipsnis. Impulsą jam atsirasti suteikė ir kita, ne mažiau svarbi, aplinkybė – šiuo aspektu pirmųjų Horacijaus vertimų į lenkų kalbą XIX a. Lietuvoje dar nemėginta analizuoti. Visi ligšioliniai autoriai (jų vos keletas) apsiribodavo tik „statistiniu" šio reiškinio konstatavi-

[3] Józef Jeżowski, *Horacyusza ody celniejsze, stosownie do użytku szkół objaśnione* 1–2, Wilno: w drukarni przy ulicy Ś. Jańskiej pod nr. 431, 1821, 1823; Józef Jeżowski, *Dodatek do Horacyusza ód celniejszych*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1824.

mu, visų pirma jį siedami su ypatinga Gotfrydo Ernesto Groddecko asmenybės įtaka[4].

„Moksliniai pono Ježovskio tekstai"

Tarp neskelbtų Teodoro Narbuto rankraščių saugomas įdomus dokumentas – „Literaci, którzy tłómaczyli, wykładali lub się zajmowali wydaniem Horacego poezyi, porządkiem alfabetu spisani" („Literatai, kurie vertė, komentavo arba rengė Horacijaus poezijos leidimus, alfabeto tvarka surašyti")[5]. Rankraščio data nenurodyta, tačiau nėra abejonių, kad jis rašytas jau po 1835 m. knygos *Horacego ody wszystkie* pasirodymo. Šis dokumentas – tai Narbutui žinomų Horacijaus kūrybos vertėjų, komentatorių ir leidėjų registras. Pavyko suskaičiuoti net 122 pavardes. Tarp jų – prancūzai (27), vokiečiai (21), italai (17), olandai (10), anglai (7), danai (2), ispanai, švedai, šveicarai, portugalai (po 1). Suprantama, ženklią vietą šiame sąraše užima buvusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės žemėse gyvenę literatai bei leidėjai. Šių Narbutas nurodo dvidešimt vieną – tiek pat kiek ir vokiečių. Greta pateikia svarbiausius duomenis apie jų indėlį į horacianą ir savą komentarą – kartais labai santūrų, o kartais gana išsamų, priklausomai nuo asmeninės simpatijos (arba antipatijos) autoriui. Taigi šis tekstas ne tik duoda vaizdą apie tai, kas jau padaryta, bet ir akivaizdžiai rodo, kad buvo ketinama ir toliau dirbti. Bene akivaizdžiausias įrodymas – Narbuto pateiktas komentaras apie jo paties veiklą šioje srityje: „Narbutas, Teodoras, gimęs 1784 metais, dirbo stengdamasis paaiškinti prasmę Horacijaus odžių, kurias išvertė į lenkų kalbą eilėmis – išleistos 1835 metais, *in 8vo*, dviem tomeliais, be tekstų originalų ir komentarų. *Platesnis darbas – vis dar rankraštyje [išskirta – R. G.]*"[6]. Vadinasi, tai, ką išspausdino Neumano spaustuvėje, turėjo būti tik pradžia, dar išsamesnio (sic!) darbo dalis. Prisiminus, kad pirmą kartą Horacijaus odžių vertimus Vilniaus spaudoje Narbutas paskelbė jau 1817 m., akivaizdu, jog šio poeto kūryba jam visuomet buvo svarbi[7].

Narbuto santykis su poezija kol kas netyrinėtas. Mums jau šiek tiek pažįstamas Narbutas – istorikas, Narbutas – šaltinių leidėjas. Kai ką jau žinome apie Narbutą – karį, Narbutą – architektą. Tačiau beveik nieko apie Narbutą – vertėją, o juo labiau – poetą. Tiesa, eiles tuomet rašė, arba bent jau vertė, vos ne visi Narbuto luomo atstovai. Nors šiek tiek išmanyti eiliavimo meną (kaip ir muzikuoti ar pusėtinai piešti) privalėjo kiekvienas. Tai nebuvo vien filomatiškoji priedermė. Poeziją rašė ir tie, kurie mums šiandien žinomi kaip istorikai. Ne tik Kraševskis, ne tik Narbutas, bet ir griežtasis (turiu omenyje jo požiūrį į savo kolegų tekstus) Balinskis. Kalbu tik apie tuos, kurie savo kū-

[4] Jan Oko, *Horacjusz w wykładach G. E. Grodka*, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem J. Filipowskiego, 1935; Wincenty Ogrodziński, *Polskie przekłady Horacego* (*Commentationes Horatianae*), Kraków, 1935.

[5] Teodor Narbutt, „Literaci, którzy tłómaczyli, wykładali lub się zajmowali wydaniem Horacego poezyi, porządkiem alfabetu spisani", Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, sign.: f. 18, b. 207I/1, l. 1–8.

[6] *Ten pat*, l. 5 v.

[7] Pirmasis man žinomas spausdintas Narbuto darbas horacianos srityje – parodija epodui „Beatus ille..." (*Epod.* 2) – buvo išspausdintas dar 1816 m.: Teodor Narbutt, „Parodia ody Horacyusza", *Tygodnik Wileński* 2, 1816, 408–411. Po metų pasirodė ir pirmieji Horacijaus odžių vertimai: Teodor Narbutt, „Z Horacyusza. Oda 4, z księgi III: 'Ztąp, o Kalliopo, z nieba...'", *Tygodnik Wileński* 3, 1817, 109–112; „Oda z Horacyusza. Lib. IV. Od. 1: 'Kto chce Pindara...'", *ten pat*, 265–268; „Oda z Horacyusza. Lib. III. Od. 9: 'Źródło Blanduskie'", *ten pat*, 286–287; „Oda z Horacyusza. Lib. III. Od. 6: 'Przez ojców zawinionej...'", *ten pat*, 302–303; „Z Horacyusza. Lib. IV. Od. 2: 'Na kogo rzucisz łaskawie...'", *Tygodnik Wileński* 4, 1817, 222–223.

rybą išdrįso pristatyti viešai. Be abejo, kur kas daugiau būta tokių, kurie ją slėpė giliai stalčiuje. Ne viską, nors ir daugiau už kitus, paviešino ir Narbutas.

Jau po šio istoriko mirties Adomas Honorijus Kirkoras (Adam Honory Kirkor) kreipėsi į jo dukterį Teodorą Narbutaitę-Mončiunskienę (Teodora z Narbuttów Monczuńska), prašydamas užrašyti prisiminimus apie savo tėvą ateities kartoms. Paaiškėjo, kad Narbuto šeima išsaugojusi ne tik gražius prisiminimus, bet ir kai kuriuos ankstyvuosius (*z płodu młodszych lat*) istoriko rankraščius[8]. Įdomu ir tai, kad ten daugiau liko ne istorijos tekstų, o... eilių, vertimų, sekimų (beje, pirmasis eilėraštis, pavadintas „Założycielowi Uniwersytetu Wileńskiego" [„Vilniaus universiteto įkūrėjui"], rašytas dar 1805 metais[9]). Būta netgi spaudai parengto vienatomio poezijos rinkinio, Narbutaitės-Mončiunskienės įvardyto kaip *Tłumaczone, naśladowane i własne wiersze Teodora Narbutta* (*Teodoro Narbuto vertimai, sekimai ir originalūs eilėraščiai*)[10]. Jos žodžiais, rankraščio būta gana solidžios apimties, su pratarme, datuota 1811 m., kurioje Narbutas taip nusakęs savo darbo tikslą: „Gilindamasis į poezijos ir poetų pažinimą, tai, kas labiausiai patiko, pasistengiau gimtąja kalba išlieti; ir pats kūriau eilėraščius – ne tam, kad garbingos vietos tarp lenkų poetų siekčiau, bet kad parodyčiau, kiek dar gražių puošmenų mūsų literatūroje atsirasti galėtų, jeigu jaunieji mūsų poetai iš senovės šaltinių jėgų pasisemti norėtų"[11]. Tie „senovės šaltiniai" – tai ir lietuviški padavimai, tai „Dovydo psalmių" vertimai. Pirmieji tame rinkinyje išsiliejo eilių ciklu, pavadintu „Litewskie obrazki" („Lietuviški vaizdeliai"). Anot Narbutaitės-Mončiunskienės, taip Narbutas „norėjęs nuo pražūties lietuviškus padavimus išsaugoti, ir tuos, kurie jam pasitaikė, eilėmis aprašęs", nes „lietuviai savo atskirą mitologiją, graikiškąją atitinkančią, turėję"[12]. Todėl būtent šioje dalyje „labiausiai prasiveržia meilė visam tam, kas lietuviška" (*jak tu się przebija miłość litewszczyzny*)[13]. Kaip minėjau, rinkinyje būta ir Narbuto itin pamėgtų krikščioniškų psalmių vertimų. Rankraštyje apstu ir pavienių, į jokią visumą neapjungtų Narbuto poezijos bandymų. Istorikas rašė odes, sekė Homeru, Charlesu Rivière'u Dufresny, vertė ne tik psalmes, bet ir Homerą, Jacquesą Delille'į, rašė parodijas (pavyzdžiui, Jano Kochanowskio eilėms), kūrė epitafijas. Būta ir eilių, skirtų iškilioms krašto asmenybėms – vyskupui Valerijonui Protasevičiui (Walerian Protasewicz), Adomui Kazimierui Čartoriskiui (Adam Kazimierz Czartoryski), Juozapui Poniatovskiui (Józef Poniatowski). Štai dar keletas Narbuto eilėraščių pavadinimų – „Dobroczynność" („Labdarybė"), „Pomnik" („Paminklas"), „Kasyno 1823 w Lidzie" („Kazino 1823 m. Lydoje"), „Samochwał" („Pagyrūnas"), „Do Pana Rejenta" („Ponui Regentui")[14]. Daug meilės eilių. Jau minėjau, kad Narbutas viešai parodė tik menką šios kūrybos dalį[15]. Didžiausią tekstą paskelbė 1832 m. toje pačioje Neumano spaustuvėje. Tai buvo jo numylėto Jeano Babtiste'o Rousseau odžių ir kantatų vertimas, taip pat jaunystės laikų kūrinys (pratarmė rašyta Vil-

[8] *Zapiski córki ś. p. Teodora Narbutta*, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, sign.: f. 1135, ap. 11, b. 19, l. 109.

[9] *Ten pat*, l. 7–10.

[10] *Ten pat*, l. 108.

[11] *Ten pat*, l. 108–109.

[12] *Ten pat*, l. 109.

[13] *Ten pat*.

[14] *Ten pat*, l. 16–49.

[15] Teodor Narbutt, „Oda z Pirona: 'Do miłości'", *Tygodnik Wileński* 3, 1817, 239–240; „Oda z Seneki", *ten pat*, 268; „Anegdota", *ten pat*, 287; „Oda z Delilla: 'Do dobroczynności'", *Tygodnik Wileński* 4, 1817, 218–222; „Ułamek z Szyllera", *ten pat*, 223; „Powieść. Derwisze", *Tygodnik Wileński* 6, 1818, 240; „Parodia pieśni J. Kochanowskiego", *ten pat*, 359–361 ir kt.

kijoje, dar 1813 m.)[16]. Visa kita, kas liko rankraščiuose – nesuregistruota, nesusisteminta.

Šiandien mane domina vienas konkretus Narbuto kūrybos epizodas – jo santykis su Horacijaus poezija. Deja, Narbutaitės-Mončiunskienės rankraštyje svarstymų šia tema nėra – tik viena kita detalė, keletas atsitiktinių citatų. Tik pora eilėraščių, sukurtų veikiant Horacijaus filosofijai – „Niebadajmy losu. Naśladowanie z Horacego" („Nespėliokime likimo. Horacijaus sekimas") ir „Mierność" („Saikingumas")[17]. Štai trys paskutinės pastarojo eilėraščio strofos:

Troszczy się, kto chce o skarb, honory,
Ja chwalę mierność w żądzy doczesnej.
A znią pozbywszy troski boleśnej
Szczęśliwszym będę niż mając zbiory.

Anioł pokoju wionął skrzydłami:
Widzi go moja strzecha słomiana.
Mierność i pokój jak zorza ranku
Do skromnych uciech niewinność mani.

A ja w mej drodze powziętej szczerej,
Jak pszczółka szukam słodyczy w pracy.
I za twym śladem boski Horacy
Rwę kwiat na wianek do mojej Liry.[18]

[16] Teodor Narbutt, *Wyborowe ody i kantaty Jana Babtysty Rousseau*, Wilno: w drukarni B. Neumana, 1832. Kai kurių Rousseau kantatų vertimai buvo paskelbti dar 1816–1817 metais: Teodor Narbutt, „Kantata VII. J. B. Rousseau: 'Circe'", *Tygodnik Wileński* 2, 1816, 98–100; „Kantata II. Z Jana Babtysty Rousseau: 'Zazdrość w kochaniu jest nasieniem zdrady'", *ten pat*, 378–380; „Oda ósma z xięgi drugiej dzieła wyborowego J. B. Rousseau: 'Do opata Chaulieu'", *ten pat*, 395–396; „Bachus. Kantata IX. Z Rousseau", *Tygodnik Wileński* 3, 1817, 348–352.

[17] *Zapiski...*, l. 35, 43.

[18] Lai rūpinasi, kas tik nori, turtais, garbės ženklais, / Aš – šlovinu žemiškų troškimų saikingumą. / Ir taip skausmingo rūpesčio nusikratęs, / Laimingesnis būsiu nei turtus valdydamas. / Taikos angelas sparnais suplasnojo / Virš mano stogo šiaudinio. / Saikingumas ir taika kaip ryto žara / Džiaugsmams kukliems nekaltybę vilioja. / O aš savo pasirinktame tiesiame kelyje / Kaip bitelė saldybės darbe ieškau / Ir tavo pavyzdžiu, dieviškasis Horacijau, / Žiedą skinu savo Lyros vainikui; *ten pat*, l. 43.

Be abejo, žodžiai iškalbingi, leidžiantys kalbėti apie ženklią ideologinę Horacijaus įtaką kūrybinei Narbuto biografijai – tikriausiai neatsitiktinai ant istoriko stalo stovėjo būtent šio poeto biustas. Dar akivaizdesnis įrodymas yra jau minėta medžiaga apie Horacijaus tekstų vertėjus, leidėjus ir sekėjus – knygos visomis pagrindinėmis Europos kalbomis, kauptos ne vienerius metus... „Tasai, kurį skaitant pasisotinti neįmanoma" (*ten, którego się czytaniem nasycić nie można*), – būtent taip Horacijų apibūdino garsusis Varmės vyskupas[19]. Narbuto ir būta vieno iš tų „nepasotinamųjų". Antra vertus, nuolatinis darbas su Horacijaus tekstais skatino plėtoti ir kitą – pavadinsiu ją „praktiškąja" – šio pomėgio pusę. Romos poeto kūryba idealiai tiko visai kitiems, anaiptol ne literatūriniams, tikslams. Štai pažiūrėkime, kaip Narbutaitė-Mončiunskienė komentuoja Narbuto eilėraščio „Kasyno 1823 w Lidzie" mintį. Cituodama jo eilutę „A gdy stan nasz dzisiejszy nie naszą jest winą..." (*O kadangi dėl šiandieninės mūsų padėties ne mes esame kalti...*), sako: „Horacijaus stiliumi aprašytame kazino *glūdi mintis puiki ir lenkiška – ją garsinti stengėsi kiekvienam rašinyje, tik ji visuomet kruopščiai paslėpta* [išskirta – *R. G.*], kad galėtų praslysti pro cenzūrą, nors dažnai cenzoriaus žirklės lape iškirpdavo skylę, o už kontrabandinį eilėraštuką ir straipsnį tekdavo atsėdėti kalėjime arba užsimokėti auksinais"[20]. Galbūt faktai kiek sutirštinti, tačiau pagrindinė minties gija aiški – kaip jau minėjau anksčiau, Narbutas (kaip ir kiti jo kolegos) nieko nerašė „šiaip sau". Kiekvienas jo darbas turėjęs tam tikrą „kruopščiai paslėptą" tikslą. Narbutaitės-Mončiunskienė jį įvardija labai paprastai ir aiš-

[19] Ignacy Krasicki, „Życie Horacyusza", *Wybór pieśni, satyr i listów Horacyusza, tłumaczonych przez celniejszych pisarzów polskich*, Wilno: w drukarni x. x. Bzylianów, 1807, l. 1.

[20] *Zapiski...*, l. 26.

kiai – *patria*, tėvynė[21]. Galbūt tai ir nebuvo vienintelė Narbuto rašymo paskata, tačiau negalima nesutikti dėl esminės nuostatos – *literatūra egzistavo ne tik dėl literatūros*. Šioje plotmėje galima vertinti ir Narbuto ryžtą skelbti Horacijaus odžių vertimus.

Tiesą sakant, šiuo sumanymu jis nebuvo originalus. Tai tampa akivaizdu atidžiau pažvelgus į ankstesnių šio poeto vertėjų į lenkų kalbą ir jo komentatorių biografijas. Jau minėjau Krasinskį ir Mošinskį (beje, išvertusius ne tik *Ars poetica*, bet ir kitos Horacijaus kūrybos). Tarp ypatingų Horacijaus gerbėjų būta ir garsaus XVII amžiaus politiko Samuelio Twardowskio bei Mstislavlio vaivados – Pranciškaus Ksavero Chominskio (Franciszek Ksawery Chomiński); asmeninio Hugo Kołłątajaus sekretoriaus, aktyvaus Tado Kosčiuškos sukilimo dalyvio – Franciszeko Dmochowskio bei vyskupo Adomo Naruševičiaus (Adam Naruszewicz) – ne tik poeto ir istoriko, bet ir žymaus to meto politiko, itin artimo karaliui Stanislovui Augustui; Adomo Jurgio Čartoriskio (Adam Jerzy Czartoryski) sekretoriaus ir patikėtinio, 1830–1831 m. sukilimo dalyvio, o vėliau emigranto, *Hôtel Lambert* veikėjo – Ipolito Blotnickio (Hipolit Błotnicki)[22]. Horacijaus lyriką vertė, ja sekė ir „didieji šubravcai" – Balinskis, Liudvikas Sobolevskis (Ludwik Sobolewski) ir Ignotas Šidlovskis (Ignacy Szydłowski)[23].

Kaip jau minėjau, ypatingą dėmesį poetui rodė ir Filomatų draugijos prezidentas Ježovskis, jau nekalbant apie „eilinius" Vilniaus universiteto slaptųjų draugijų narius. Taigi visi šie literatai – ir visuomeniškai aktyvios, pilietiškos asmenybės. Tai daugiausia pedagogai, mokslininkai, bibliotekininkai, akademikai – anot Narbuto, „puikūs kalbos ir dalyko žinovai"[24]. Šiandien vargu ar galėtume pasakyti, kuris iš jų padarė didžiausią įtaką Narbutui. Iš jo komentarų atrodytų, kad daugiausia naudos pasisėmęs iš anglo Richardo Bentley, olando Jano Minelli'o ir vokiečio Christopho Wilhelmo Mitscherlicho, beje, itin populiaraus ir Vilniaus filomatų aplinkoje[25]. Nemenką įtaką padarę ir prancūzų literato Andre Dacier bei žymiojo Josepho Justuso Scaligerio tekstai[26]. Tuo tarpu savo tautiečiams Narbutas turėjęs kur kas daugiau priekaištų, kai kuriems, pavyzdžiui, Marcinui Fiałkowskiui – itin daug[27].

---

[21] *Ten pat*, l. 113–115.

[22] Dėmesio verti dar 1816 m. Vilniaus spaudoje Blotnickio paskelbti odžių „Otium divos..." (*Carm.* II. 16) ir „Aequam memento..." (*Carm.* II. 3) sekimai: Hipolit Błotnicki, „Naśladowanie Horacyusza ody XVI. Ks. 2: 'Rozhukanymi miotan bałwanów odmęty...'", *Tygodnik Wileński* 1, 1816, 407–409; „Do Ludwika. Myśl wzięta z Horacyusza. Ks. 2. Oda 3", *Tygodnik Wileński* 2, 1816, 62–63.

[23] Michał Baliński, „Z Horacego księgi I, oda 34: 'Gdy omijam świątynie i rzadko czczę bogi...'", *Tygodnik Wileński* 1, 1816, 56; Ludwik Sobolewski, „Naśladowanie ody 3 z księgi I Horacyusza: 'Bogini, kóra w Cyprze panuie...'", *ten pat*, 131–133; „Naśladowanie pieśni Horacyusza do Lucyusza Seksta (t. I., car. 4)", *ten pat*, 331–333; Ignacy Szydłowski, „Ody z Horacyusza: 'Do Augusta Cezara'", *Dziennik Wileński* 4, 1816, 385–387; „Do Wirgiliusza", *ten pat*, 387–388; „Do Augusta", *ten pat*, 389–391; „Do Delliusza", *ten pat*, 501–502; „Do Licyniusza", *ten pat*, 502–503; „Do Grosfa", *ten pat*, 503–504. Įsidėmėtini ir Narbuto žodžiai apie autorių: „Šidlovskis, Ignotas, buvęs mokytojas, lietuvis, priskiriamas prie gerų Horacijaus kūrybos fragmentų vertėjų" (Narbutt, „Literaci...", l. 7 v).

[24] Narbutt, „Literaci...", l. 5–5 v.

[25] *Ten pat*, l. 1 v (apie Bentley), l. 5 v (apie Mineliusą), l. 5–5v (apie Mitscherlichą). Įdomus ir Narbuto komentaras apie veimariečio Horacijaus odžių komentatoriaus Karolio Augusto Böttigerio darbus (*ten pat*, l. 1).

[26] *Ten pat*, l. 7–7 v.

[27] Kalbama apie veikalą: M. Marcin Fiałkowski, *Poezje Horacego, przełożone na język polski i przypisami objaśnione* 1–2, Wrocław: u Wilhelma Bogumiła Korna, 1818. Narbutas šį darbą pakomentavo taip: „Fiałkowskis, Marcinas, nusipelnęs Krokuvos universiteto profesorius, tenykštės mokslo draugijos narys. Vertė proza Horacijų, pateikė kai kuriuos komentarus, ne iš geriausių šaltinių paimtus. Vertimas aiškus, pažodinis, geras pradedantiesiems, tačiau be poezijai būdingų pagražinimų, kas atstumia nuo autoriaus" (Narbutt, „Literaci...", l. 3–3 v).

Kad ir kaip būtų, šį kartą labiausiai mus domina ne Narbuto vertimo kokybė, bet jo darbo *idėja*. Kitaip tariant, klausimas, ar ir šiame jo darbe galima apčiuopti kruopščiai paslėptą „mintį puikią ir lenkišką". Suprantama, Narbuto knygos pratarmėje apie tai nerasime jokių užuominų. Atrodo, kad jam rūpėjusi tik „poetinė mankšta" ir „naujesnis [Horacijaus poezijos] pateikimas gimtosios kalbos eilėmis"[28]. Tą patį, tik paviršutiniškai pažiūrėjus, galėtume pasakyti ir apie Narbuto pirmtakų darbus šioje srityje. Tuomet tik protinio darbo mankšta tektų laikyti ir Ježovskio tekstus. Kaip tik juos ir norėtųsi kruopščiau paanalizuoti. Visų pirma dėl gana įdomios aplinkybės – tai vienintelis autorius, kurio Narbutas *neįtraukė* į savą Horacijaus kūrybos vertėjų ir komentatorių registrą. Turint omenyje, kad sąrašo sudarytojui buvo žinomi net patys menkiausi šios srities darbai, tokį „užmaršumą" galima aiškinti tik tuo, kad Ježovskio knygos Narbutui buvo... itin svarbios; tokios svarbios, kad ilgainiui tapo tiesiog parankinėmis jam pačiam dirbant su Horacijaus tekstais. Jos tapo tokiomis „naminėmis", įprastomis, kad Narbutas net... pamiršo užfiksuoti jas ten, kur jos, be jokios abejonės, turėjo užimti vieną garbingiausių vietų. Bet kuriuo atveju akivaizdu, kad „moksliniai pono Ježovskio tekstai" autoriui buvo labai gerai žinomi[29]. Negana to – galima kalbėti apie *ypatingą* šio filologo įtaką Narbutui.

Pirmoji Filomatų draugijos prezidento, dviejų garsių vyrų – Humanės bazilijonų mokyklos literatūros mokytojo Klemenso Hryniewieckio ir Vilniaus universiteto profesoriaus Groddecko – mokinio Ježovskio knyga *Horacyusza ody celniejsze, stosownie do użytku szkół objaśnione* (*Rinktinės Horacijaus odės, mokiniams deramai paaiškintos*) pasirodė Vilniuje 1821-aisiais[30]. Sakoma, kad bičiuliai filomatai šį savo prezidento darbą sutiko labai entuziastingai, tuo tarpu profesorius Groddeckas – daug santūriau[31]. Ši knyga rodė autoriaus erudiciją, ne tik puikų senųjų kalbų, bet ir Romos istorijos bei antikinės mitologijos išmanymą. Kiekvienai Horacijaus odei (lotyniškam originalui) buvo pateikta plati įžanga ir išsamus komentaras. Sakoma, kad kaip tik šie komentarai Groddeckui ir pasirodę pernelyg ištęsti, jis siūlęs Ježovskiui vadovautis Mitscherlichu[32]. Tačiau, nepaisant pagarbos mokytojui, jaunasis literatas neatsižvelgė į jo nuomonę – antrajame, po poros metų pasirodžiusiame knygos tome, įvadinius tekstus ir komentarus dar labiau išplėtė (lyginant su pirmuoju tomu, šie tekstai padvigubėjo ar net patrigubėjo). Iš pirmo žvilgsnio toks Ježovskio elgesys gali atrodyti itin keistas – Groddecko autoritetas filomatams, o ir apskritai Vilniaus literatams, buvo neginčijamas. Vis dėlto daug kas paaiškėja, kai tekstus perskaitome įdėmiau. Štai pažiūrėkime į žymiąją trečiosios Horacijaus lyrikos knygos odę „Angustam amice..." (*Carm.* III. 2), Ježovskio pavadintą „Do młodzieży rzymskiej" („Romos jaunimui"), ir perskaitykime jos pratarmę. Ježovskis rašė:

> Jeżeli pieśn ta i poprzedzająca, jedna po drugiej rychło napisane były, i nadto między rokiem 733 a 735 R. jak się Nitsch domyśla; tedy można się umocnić w przekonaniu, że do ułożenia tych pieśni Horacjusz miał nadzwyczajną pobudkę i zamiar niepospolity. Chcąc w

[28] Teodor Narbutt, „Przedmowa", *Horacego ody wszystkie wierszem polskim przełożone* 1, VI.

[29] *Ten pat.*

[30] Žr. 3 nuorodą. Tikriausiai Ježovskiui reikėtų priskirti ir dar 1816 m. Vilniaus spaudoje paskelbtą odės „Iustum et tenacem..." (*Carm.* III. 3) vertimą. Žr.: J[ózef] J[eżowski], „Oda Horacyusza. Lib. III. Od. 3", *Tygodnik Wileński* 2, 1816, 333.

[31] Plačiau apie tai žr. Wiktor Hahn, *Józef Jeżowski, jako filolog*, Wilno: druk Józefa Zawadzkiego, 1929.

[32] Hahn, 6–7.

tej mierze wesprzeć się na dowodach historycznych znajdziemy następne: August w tym czasie mianowicie zamyślał poprawę obyczajów, ztąd rozmowy o tem powszechne; August ukarał Fanniusza Cepiona za spisek, nowa miarka groźby; August wyjechał wnet do Sycylii i Azyi niewiadomo po co, dotykająca niepewność; biegała pogłoska o zamiarze przeniesienia stolicy państwa do Troi, nowina wcale niemiła; krótko zaś mówiąc, w tym mianowicie czasie wzmagała się niepewność, bojaźń, utyskiwanie na powszechny bieg rzeczy, nie bez nadziei wszakże przyszłości pomyślniejszej. W takiem cierpieniu publicznem do wysoka posunionem, coby począć należało Horacjusz, w pierwszych dwóch pieśniach tej księgi wyłącznie, uczucia i myśli swoje obywatelskie w pełności wyrazić, zdaje się, postanowił. W pieśni pierwszej powiada, że potrzeba, aby się poprawili starzy; w drugiej, iż należy młodych naprawić. Aby zaś starych odwodzić mógł od złego, widzieliśmy jak ostatecznych używał sposobów przekonania; głos religii, obraz grożącej nieustannie śmierci, żywe w oczy bijące nieszczęśliwych zbytkow, te są leki, któremi Horacy napawał starszyznę, nie celem uzdrowienia chorych, bo to było niepodobnem, lecz przynajmniej dla zmniejszenia choroby. Aby zaś młodzież naprawić, w pieśni teraźniejszej przekłada, należy jej powrócić dawnych rzymian obyczaje, jakiemi są; oszczędność aż do ubóstwa prawie, czynność i hart nieustanny w ćwiczeniach wojennych; obojętność na honory i wszelkie fawory bądź losu bądź ludzi, a przeciwnie szacunek osobistej wartości wewnętrznej czyli przymiotów duszy; nakoniec szczerość i nigdy niezłamana wiara; te są cnoty i w nich sposoby poprawienia i uszczęśliwienia na przyszłość narodu rzymskigo. W pieśni tej chciał, zdaje się, Horacy przybrać charakter gnomików greckich, poetów, którzy w tonie prawdziwie ojcowskim ogłaszali ludowi zdania krótkie, od siebie niezależne, na różne przypadki życia pospolitego naukę zawierające. Dla tego filologowie w głowy zachodzą, którzy chcą *ad unguem* wytłumaczyć porządek, ciąg i związek myśli w pieśni naszej. Byli, co ją kroili na sztuki, chcąc z niej trzy odosobnić piosenek; drudzy brak związku między częściami wymawiali lirycznym zapałem! Inny inaczej. Wszakże, jeżeli słowa nie wystawują na oko całości foremnej, sięgnąwszy gruntu, łatwo złowić możemy nić stowarzyszających się wyobrażeń. I tak: aby powrócić duszy rzymskiej starodawną czystość, moc i wielkość, należy od pierwszej młodości wieść życie oszczędne, pracowite, na różne przygody wystawione. Cwiczenia podobne obejmuje właściwie służba wojenna. Tam, jeżeli zwyciężysz, o jakże wielkiej nie uczujesz nagrody! Jeżeli zginiesz, cóż milszego nad śmierć poniesioną za ojczyznę, a poniesioną z pobudek cnoty? Cnoty, która sama przez się najwyższem jest dostojeństwem, nieznającem nigdy poniżenia, sama własnem jaśniejąca światłem. Niezmienność wieczna własnością jest cnoty; nieśmiertelność celem jej ostatecznym. Jedną z prób dowodzących cnoty jest wierność w dochowaniu tajemnicy. Ktoby odkrył zaręczony sekret, ten świętą łamie wiarę, za co prędzej lub później karę boską ponosi.

(Jeigu ši ir ankstesnė giesmė [*turima omenyje odė „Odi profanum vulgus..." (Carm. III. 1), Ježovskio pavadinta „Do rzymian przeciw chciwości i zbytkom" – R. G.*] buvo parašytos netrukus viena po kitos ir dar tarp 733 ir 735 Romos metų, kaip Nitschas[33] spėja, tuomet galima dar tvirčiau teigti, kad *šias giesmes sudėti Horacijus ypatingą priežastį ir neparastą tikslą turėjęs [čia ir toliau išskirta cituojant – R. G.]*. Norėdami šiuo atveju pasiremti istoriniais įrodymais, matome: būtent tuo metu Augustas sumanė papročius pataisyti, iš čia [kilo] ir visuotinės kalbos apie tai. Augustas už sąmokslą Fanijų Cepijoną nubaudė – nauja grėsmės banga. Augustas nežinia kodėl netrukus išvyko į Siciliją ir Aziją – sukilo netikrumas. Sklido gandas apie ketinimus per-

[33] Turimas omenyje veikalas: P. F. A. Nitsch, *Vorlesungen über die klassischen Dichter der Römer* 1–4, Leipzig, 1792.

kelti valstybės sostinę į Troją – visiškai nemaloni naujiena. *Taigi trumpai tariant, būtent tuo metu stiprėjo netikrumas, baimė, skundai dėl bendros įvykių kloties, vis dėlto neprarandant geresnių laikų vilties. Augant tokioms visuomenės kančioms, Horacijus (ką ir derėjo daryti) nutarė paskirti dvi pirmąsias tos knygos giesmes, atrodo, savo pilietiniams jausmams ir mintims nuodugniai išreikšti.* Pirmojoje giesmėje teigia, kad būtina senimui pasitaisyti, antrojoje – jog reikia jaunimą tobulinti. O kad senus nuo blogio atgręsti galėtų, matėme, kokių kraštutinių įtikinėjimo priemonių ėmėsi. *Religijos balsas, nepaliaujamo mirties pavojaus vaizdas, raiškūs, akį rėžiantys nelemtos prabangos pavyzdžiai – tai vaistai, kuriais Horacijus vyresniuosius girdė – ne siekdamas ligonius pagydyti (tai buvo neįmanoma), bet nors ligą susilpninti. O tam, kad jaunimas tobulėtų, šioje giesmėje aiškina, jog reikia sugrąžinti senovinius Romos papročius, tai yra: būti taupiam, vos ne skurdžiui, nepaliaujamai dalyvauti ir grūdintis karinėse pratybose, netrokšti gyriaus ir būti abejingam garbės ženklams bei visokioms tiek žmonių, tiek likimo teikiamoms malonėms, ir priešingai – gerbti savo asmens vidinę vertę, tai yra sielos ypatybes; pagaliau būti tiesiam ir niekad nepalaužiamo tikėjimo – tokios yra dorybės ir jų teikiami būdai Romos tautą pataisyti ir ateityje laimingą padaryti.* Horacijus, regis, šioje giesmėje siekė perimti graikų gnomos manierą, kuria poetai gyvu tėvišku balsu skelbdavo liaudžiai trumpas viena su kita nesusijusias tiesas – pamokymus, [skirtus] įvairiems viešojo gyvenimo atvejams. Todėl filologai laužo galvas, norėdami *ad unguem* šios giesmės tvarką, kompoziciją ir minties ryšį paaiškinti. Buvo tokių, kurie ją į gabalus dalijo, į tris daineles išskirti norėdami; kiti su lyriniu užsidegimu priekaištavo dėl menkos jungties tarp dalių, kiti – dar kitaip. Vis dėlto, jeigu iš pirmo žvilgsnio žodžiai darnios visumos ir neatskleidžia, į esmę įsigilinę nesunkiai galime pagauti vaizdinius jungiančią giją. *Taigi norint romėnų dvasiai sugrąžinti senovinį tyrumą, jėgą ir didybę, reikia nuo ankstyvos jaunystės gyventi taupiai, darbščiai, nevengiant įvairių nuotykių. Tokius polinkius ugdo kaip tik karinė tarnyba. Jeigu ten laimėsi, ak, kaip didžiai apdovanotas pasijusi! Jeigu žūsi, – kas mielesnio už mirtį dėl tėvynės, ir dar [už pasiaukojimą] dėl dorybės? Dorybės, kuri pati savaime yra aukščiausia vertybė, niekuomet nesumenkinama, pati savo šviesa spindinti. Amžinas pastovumas yra dorybės bruožas, nemirtingumas – jos galutinis tikslas. Vienas išbandymų, patikrinančių dorybę, yra ištikimas paslapties saugojimas. Kas patikėtą paslaptį atskleidžia, tas šventą tikėjimą sulaužo ir už tai anksčiau arba vėliau Dievo bausmės sulaukia.*)[34]

O štai tos pačios knygos odės „Delicta maiorum..." (*Carm.* III. 6), Ježovskio pavadintos „Do rzymian" („Romėnams"), pratarmės fragmentas:

> Rzymianie przez prostotę, czystość i męzkość obyczajów, a ztąd wynikającą ochotę i zdolność działania orężem i pługiem; przyszli byli do najwyższego stopnia potęgi. Lecz następnie, rozmnożone zbytki a z niemi gnuśność, lubieżność, wszelka niemoralność; ściągnęły ich z owej wysokości, poniżyły w ogóle, i w szczególności płodziły im ciągle publiczne i prywatne klęski. Horacjusz celem zachęcania ziomków aby powracali do dawnych obyczajow, opisuje zepsucie moralne narodu.
>
> (Romėnai dėl papročių kuklumo, tyrumo ir tvirtumo, ugdančių sugebėjimą noriai, sumaniai ginklu bei plūgu naudotis, pasiekė aukščiausią savo galios laipsnį. *Tačiau vėliau išaugusi prabanga, o su ja tinginystė, paleistuvystė, visoks amoralumas nuo tų aukštumų juos nuvertė, iš esmės sumenkino, ir ypač – nuolat nešė tiek visuomenines, tiek asmenines nelaimes.* Horacijus, siekdamas paskatinti tautiečius sugrįžti prie senųjų papročių, moralinį tautos sugedimą aprašo.)[35]

[34] Jeżowski, 1823, 2, 15–17.

[35] *Ten pat*, 64.

Ir trečioji citata – odės „Intactis opulentior...“ (*Carm.* III. 24), Ježovskio ir vėl išverstos „Do rzymian“, įvadinės dalies fragmentas:

> Najogromniejsze bogactwa i najwymyślniejsze uciechy nie uwolnią was, rozpustni rzymianie od niepokoju i obawy śmierci. Szczęśliwsi nad was dzicy scytowie, którym obce są wasze zbrodnie. O! gdyby pośrod was powstał jaki wybawca któryby, karcąc prawami występki, skutek ich, co straszniejsze klęski odwrócił od ojczyzny. Ale nie dosyć praw; potrzeba dobrowolnie stłumić w sobie łakomstwo i pozbyć się bogactw. Potrzeba zarody złego wytępić w młodzieży, surowe dając jej wychowanie. Bo dziś panicze rzymscy, niedołężni do rycerskich ćwiczeń ciała, pędzą czas na dziecinnych gach i szulerstwie. A ichże ojcowie? Oto przez podstępy i oszukaństwo gromadzą a gromadzą pieniądze, i nigdy nienasyceni.
>
> (Patys didžiausi turtai ir patys prašmatniausi malonumai neišlaisvins jūsų, pasileidėliai romėnai, nuo nerimo ir mirties baimės. Laimingesni už jus laukiniai skitai, kuriems jūsų nusikaltimai yra svetimi. O! Kad tarp jūsų atsirastų koks nors išgelbėtojas, kuris įstatymais tramdydamas nusikaltimus ir jų padarinius baisiausias nelaimes nuo tėvynės atitolintų. *Tačiau vien įstatymų nepakanka; reikia savanoriškai savo godulį sutramdyti ir turtų atsižadėti. Reikia blogio sėklą tarp jaunimo išnaikinti, griežtai jį auklėjant. Nes šiandien Romos ponaičiai, riteriškai kūną lavinti nevikrūs, leidžia laiką vaikiškus žaidimus žaisdami ir sukčiaudami. O jų tėvai? Ogi klasta bei apgavyste kaupia ir kaupia pinigus, ir niekuomet nepasisotina.*)[36]

Bet kam labiau susipažinusiam su Vilniaus filomatų ideologija nekyla abejonių, kad tai vos ne atvira pagrindinių jų principų, paprastai apibūdinamų žodžiais – *tėvynė, mokslas, dora, bičiulystė*, deklaracija. Taigi tai, kas jau buvo pasakyta programiniuose Adomo Mickevičiaus eilėraščiuose „Hej, radością oczy błysną...“ („Ei, džiaugsmu tespindi akys“) bei „Oda do młodości“ („Odė jaunystei“), dar kartą plačiau išdėstoma pasitelkiant Horacijų. Nereikia pamiršti, kad šie tekstai pasirodė 1823-iaisiais – prasidėjus filomatų-filaretų procesui ir represijoms prieš juos. Žinant šią aplinkybę visiškai kitaip skamba tiek Ježovskio komentaras odei „Descende caelo...“ (*Carm.* III. 4), tiek ir kitai odei – „Caelo tonantem...“ (*Carm.* III. 5)[37]. Dar įdomiau šiuo požiūriu atrodo trečioji filomatų prezidento knyga, išleista įsimintinais 1824-aisiais – *Dodatek do Horacyusza ód celniejszych* (*Priedas prie „Rinktinių Horacijaus odžių“*)[38]. Iš tikrųjų šiame darbe Ježovskis pasirodo ir kaip filologas eruditas, ir kaip talentingas jaunimo vadovas. Maža to – iš šio teksto akivaizdu, kad Horacijus yra jo idealas. Ježovskį žavi ne tik poetinis Romos dainiaus talentas, vaizduotės žaidimai, bet ir jo asmenybės įvairiapusiškumas („ne tik visokeriopi, bet ir prieštaringi jo protą, atrodo, jungė gabumai, savybės, mąstymo būdo principai bei gyvenimo įvykiai“), jo sąmojis („tarytum komiku būtų sutvertas“), bet labiausiai – „filosofo galva“[39]. Horacijus – dialektikas, gerai pažinojęs kelius ir klystkelius, kuriais galima pataikyti į svetimą širdį bei protą; mokėjęs skirti iliuzijas nuo tikrovės, apgaulę – nuo tiesos[40]. Todėl

[36] *Ten pat*, 96.

[37] „Kiti manė, – rašė komentare odei 'Descende caelo...' (Ježovskio pavadintai 'Do Kalliopy'), – jog šios giesmės tikslas yra paslėptas. Kad joje Horacijus alegoriškai pataria Augustui sąmoksliininkus sutramdyti švelniais būdais.“ (*Ten pat*, 39) „Tuo tarpu pastaba, kad romėnai trisdešimt trejus metus negalėjo kerštu atsimokėti už nešlovę, partų užtrauktą, iš poeto krūtinės išspaudė sunkų atodūsį dėl amžiaus sugedimo, dėl didelio ir senato, ir tautos iškriošimo“, – taip aiškino kitos giesmės, „Caelo tonantem...“ (jo tekste – „Na pochwałę Augusta“), mintį (*ten pat*, 55).

[38] Žr. 3 nuorodą.

[39] Ježowski, 1824, 5–6.

[40] *Ten pat*, 6.

jo poezijoje daug paslėptų minčių, užuominų. Horacijus – natūralus, bet ne vulgarus. Jis pasinaudojo visų Romos poetų gabumais ir juos pralenkė. „Nes jis, – rašė Ježovskis, – buvo visagalis savo talento valdovas; niekados neleido jam vešėti savavališkai, niekuomet neleido aklai paklusti prigimties jėgai."[41] Be to – ir tai filomatų ideologui itin imponavo – visą gyvenimą buvo *aktyvus*, „protingai" aktyvus:

> Didybe ir proto jėga sugebėjo išorinius įvykius apskaičiuoti. *Pažinojo save, valdė save ir savyje pačiame rasdavo laimės pradžią ir garantiją* [*čia ir toliau išskirta cituojant – R. G.*]. Visuomenės prietarus ir ydas – paprastai galingas ir nematomu būdu veikiančias – narsiai nuo savęs atstumti mokėjo ir kitus apsaugoti stengėsi. Tai, kas tuo metu buvo vadinama laime, savaime jam siūlydavosi, tačiau jis nepasidavė iliuzijoms ir kitus stengėsi dėl tos akių apgaulės įspėti. Su savo laikmečiu bylinėjosi ir – laimėjo. *O tai, kad visuotiniam blogiui savo protu ir savo žodžiu prieštaraudamas pats* [*turima omenyje praktinė veikla – R. G.*] *nepasipriešino – tam reikiamų aplinkybių nebuvo.*[42]

Anot Ježovskio, Horacijus savyje pačiame, savo sieloje, atvėrė didelį, gražų, paguodžiantį pasaulį ir, negalėdamas būti naudingas visuomeniniame gyvenime, savo nuošalėje, vienatvėje liko naudingas ne tik sau ir savo artimiesiems, bet ir visiems palikuoniams[43]. Romos poetas savo genialią prigimtį nukreipė į mokslą ir darbą.

„Jeigu, – rašė Ježovskis, – į Horacijų ir į jo asmenį pažiūrėsime iš esmės, pamatysime labai paguodžiantį žmoniją paveikslą – asmens, visais atžvilgiais aukštesnio už savo laikmetį. Malonu matyti, kad tarp milijono pamišusių ir sugyvulėjusių bent vienas neprarado orumo, proto skaidrumo ir jausmų garbingumo; ir tarp pačių kraštutinumų mokėjo rasti vidurio kelią, kuriame ne tik savo būtį, bet ir aukštas proto ypatybes išsaugojo."[44]

Ježovskį žavėjo Horacijaus gebėjimas pasitenkinti mažu, saikingumas, prabangos vengimas, gebėjimas gyventi dėl aukštesnių tikslų, kone mistifikuotas bičiulystės – bene labiausiai pačių filomatų aukštinamo bendravimo principo – deklaravimas.

Iš tikrųjų šie Ježovskio darbai – raktas pažinti filomatizmą „iš vidaus". Tiesa, jų autoriui pavyko ne viskas: „Supratau, – dar 1821 m., rengdamas pirmąją savo studiją, laiške Mickevičiui skundėsi filomatų prezidentas, – kad ne visuomet galima kalbėti tai, ką jauti ir galvoji, nors ir kuo teisingiausiai. Kad viena yra postringauti tarpusavyje, o kita – prabilti į viešumą[45]". Tačiau šie tekstai svarbūs ne tik dėl juose „užkoduotų" minčių. Ježovskis yra labai savitas ir kaip literatas, ir kaip filologas. Jis ne tik eruditas, bet ir itin ambicingas, ką galima paaiškinti tiek jaunu amžiumi, tiek ir jo pozicija tarp Vilniaus universiteto studentų. Šiandien sunku nuneigti faktą, kad Ježovskis pateikė programą ir kitiems Horacijaus tyrinėtojams – net ir mūsų minėtam Narbutui. Bet apie tai vėliau. O kol kas norėčiau akcentuoti kitą momentą – Horacijus buvo ne tik Ježovskio, bet ir *visos jo kartos* „dievaitis" – būtent šis žodis geriausiai tinka situacijai apibūdinti. Horacijaus vardas nuolat minimas filomatų korespondencijoje, ypač 1819–1820 metais. Jo tekstus cituoja ne tik Ježovskis, bet ir Pranciškus Malevskis (Franciszek Malewski), Jonas Čečiotas (Jan Czeczot). Horacijaus odes ima versti ir komentuoti pats Mickevičius, mėgstamiausiu jo po-

[41] *Ten pat.*
[42] *Ten pat*, 12.
[43] *Ten pat*, 13.
[44] *Ten pat.*
[45] *Korespondencja filomatów (1817–1823)*, wybór i opracowanie Marta Zielińska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1989, 233 (Józef Jeżowski do Adama Mickiewicza, Grabiały, 6/18 maja 1821).

sakiu tampa Romos poeto žodžiai „Credite, posteri!"[46]. Filomatai studijavo Sebastiano Petrycy'aus, Jano Kochanowskio, Wespazjano Kochowskio, Samuelio Twardowskio vertimus, be to, leidinius su Wilhelmo Baxterio bei jau ne kartą minėtų Bentley ir Mitscherlicho komentarais[47]. Poeto vardas nuolat skambėjo ir filomatų laiškuose iš tremties. „Nuo pat mokslo atgimimo iki pat šių laikų Horacijus buvo skaitomas su tokia didele ir įvairiapuse nauda, kokią nelengva gauti skaitant visus kitus Romos poetus", – rašė Ježovskis[48]. Iš tikrųjų kiekviena karta jo poezijoje atrasdavo sau naudingų dalykų; filomatų karta šiuo požiūriu taip pat nebuvo išimtis.

Horacijus „lenkų lyrikos dvasia"

Po filomatų proceso horacianoje kurį laiką stojo tyla, tačiau neilgam – 1830 m. Sankt Peterburge, o po trejų metų ir Poznanėje pasirodė nauja publikacija, šį kartą – septyniolikos poeto odžių vertimas į lenkų kalbą. Jos autorius – Ščiutino pijorų mokyklos ir Vilniaus universiteto auklėtinis, Mickevičiaus, Tomo Zano (Tomasz Zan), Antano Edvardo Odineco (Antoni Edward Odyniec), Stanislovo Moravskio (Stanisław Morawski), Juozapo Oleškevičiaus (Józef Oleszkiewicz) bičiulis, poliglotas (mokėjo ne tik senąsias, bet ir prancūzų, anglų, vokiečių bei italų kalbas) Julijonas Korsakas (Julian Korsak)[49]. Tiesa, šį kartą Horacijaus giesmės nebuvo išleistos atskiru leidiniu, jos buvo įtrauktos į Odinecui dedikuotą Korsako poezijos rinktinę (tikriausiai tuo ir galima paaiškinti aplinkybę, kad Narbutui šis vertimas nebuvo žinomas). Tačiau dėmesio vertas faktas, kad pirmasis šios knygos leidimas pasirodė pačiose 1830–1831 m. sukilimo išvakarėse, o antrasis – prabėgus vos porai metų nuo minėtų įvykių. Jau ne kartą buvo minėta, kad kritiniais šalies gyvenimo momentais Horacijus tapdavo labiausiai skaitomu ir interpretuojamu senovės autoriumi. Todėl nenuostabu, kad Korsako publikacija ir vėl pasirodė kaip tik tokiu laiku. Jau anksčiau, 1823–1825 m., leidinyje *Dziennik Wileński*, šis literatas buvo paskelbęs penkiolikos Horacijaus odžių vertimus (dešimt iš jų vėliau pateko ir į poeto kūrybos rinktinę)[50]. Sakoma, kad juos palankiai vertino Mickevičius. Tačiau tikrai žinoma, kad jo darbai horacianos srityje domino ir kitus filomatus[51]. Pats Korsakas į elitinę Filomatų draugiją nebuvo priimtas (studijas universitete pradėjo tik 1823 m.), nors slaptosioms studentų organizacijoms ir priklausė – buvo filaretas. Kad ir kaip būtų, idėjine prasme buvo filomatų aplinkos žmogus[52]. Tai jaučiama ir iš lakoniš-

[46] *Ten pat*, 82 (Jan Czeczot do Adama Mickiewicza, Wilno, 5 (17) lutego 1820); *ten pat*, 93 (Józef Jeżowski do Adama Mickiewicza, Wilno, 18 (30) marca 1820); *ten pat*, 297 (Adam Mickiewicz do Tomasza Zana, Wilno, ok. 27 sierpnia / 9 września 1822).

[47] Plačiau apie filomatų naudotus šaltinius žr.: Hahn, 11.

[48] Jeżowski, 1824, 14.

[49] *Poezje Juliana Korsaka*, St. Petersburg: drukiem Karola Kraja, 1830; *Poezje Juliana Korsaka*, Poznań: nowa drukarnia Pompejusza i spółki, 1833.

[50] Julian Korsak, „Przekład pieśni Horacyusza: 'Pochwała życia wiejskiego'", *Dziennik Wileński* 3, 1823, 182–184; „Do Torkwata", *ten pat*, 185–186; „Do Arista Fuska", *ten pat*, 186; „Anakreontyk", *ten pat*, 187; „Do Mecenasa", *Dziennik Wileński* 1, 1824, 224–225; „Do Lucyusza Seksta", *ten pat*, 225–226; „Do sługi", *ten pat*, 226; „Do Mecenasa", *Dziennik Wileński* 3, 1824, 155–157; „Do Chłoi", *ten pat*, 157; „Do Deliusza", *ten pat*, 158–159; „Do Apolina", *ten pat*, 421–422; „Do Planka Munaciusza", *Dziennik Wileński* 2, 1825, 71–72, „Na zepsucie wieku", *ten pat*, 72–73; „Do Kalliopy", *ten pat*, 580–583; „Epilog", *ten pat*, 583–584.

[51] *Archiwum filomatow. Listy z zesłania* 1: *Krąg Onufrego Pietraszkiewicza i Cypriana Daszkiewicza*, zebrał, opracował i wstępami opatrzył Zbigniew Sudolski, przy współpracy Małgorzaty Grzebień, Warszawa: Ancher, 1997, 186 (Stanisław Kozakiewicz do Onufrego Pietraszkiewicza, Wilno, 19 kwietnia (15 maja) 1825).

[52] Beje, tą patį galima pasakyti ir apie artimą Ježovskio ir Tomo Zano bičiulį Teodorą Krasinskį – poetą ir memuaristą, dar 1817 m. debiutavusį Vilniaus spaudoje. Žr.: Teodor Krasiński, „Oda Horacyusza: 'Do Torkwata'", *Dziennik Wileński* 6, 1817, 23–24.

kų, bet labai iškalbingų dar 1824 m. paskelbtų jo komentarų kai kurioms Horacijaus odėms (nei 1830, nei 1833 m. leidiniuose jų nebuvo)[53]. Be abejo, Korsakas įdėmiai studijavo Ježovskio tekstus. Antra vertus, akivaizdu, kad nepaisant poetinio talento ir erudicijos, šis literatas netapo žmogumi, „persiėmusiu tikrąja Horacijaus dvasia"; žmogumi, kuris padėtų suvokti visą šio poeto tekstų naudą ir pamėgintų pateikti „tikrąją" jų vertę, t. y., anot Ježovskio, išleistų „nacionalinį leidinį", skirtą visai tautai[54]. Kitaip tariant, nepasinaudojo filomatų prezidento sudaryta *Horacijaus poezijos vertimo, komentavimo ir interpretavimo programa*. O tokią programą Ježovskis turėjo, ir labai detalią.

Anot Ježovskio, norint parengti tikrai tobulą Horacijaus tekstų rinkinį, jo leidėjui buvo būtina įvykdyti tris pagrindines sąlygas. *Pirmoji sąlyga* – skaitant Horacijų privalu „nusikelti" į jo laikus, „susipažinti su juo, jeigu taip galima sakyti, asmeniškai ir iš arti, visuomet turėti jį prieš akis ir jo veikalų skaitymą traktuoti kaip bendravimą su juo"[55]. Todėl tokiame visuotiniam naudojimui skirtame leidinyje, pirmojoje jo dalyje, turėtų būti kuo rūpestingiausiai pristatyta Horacijaus biografija, atsižvelgiant į „visus moralinius ir estetinius požiūrius"[56]. Taigi šio poeto tekstų leidėjas turėtų būti ir filosofas – kaip ir pats Horacijus, jis privalėtų atsiriboti nuo smulkmenų ir žvelgti tik į esmę. *Antroji sąlyga* – skelbiant bet kurį Horacijaus tekstą būtina įvadinė dalis, paaiškinanti ne tik istorines aplinkybes, bet ir (o tai itin sudėtinga) to kūrinio atsiradimo priežastis. Todėl leidėjas „privalo, jeigu ne visuomet, tai labai dažnai, visiškai įsijausti į poeto būseną ir padėtį, sekti jo minčių ir vaizdinių seką, pradedant pirmuoju įspūdžiu, kurį galėjo poetas patirti, iki pat to veikalo pabaigos; privalo tą tekstą tarytum su pačiu poetu kurti"[57]. Dėl šios priežasties Horacijaus kūrybos leidėjas turi būti ne tik labai išsimokslinęs, bet ir turėti įgimtą talentą pažinti žmones, atspėti svetimos širdies prigimtį ir žmogaus protą. Taigi privalo „'persikelti' į Horacijaus būklę ir padėtį"[58]. Ir *trečioji sąlyga* – deramas teksto komentaras. Ježovskio nuomone, šio Romos poeto kūryboje yra daug slaptų minčių, daug istorijos, mitologijos žinių. Todėl Horacijaus komentatorius turi išmanyti ne tik šias sritis, bet ir gramatiką, logiką, estetiką bei geografiją. Komentaras šio poeto tekstams turi būti platesnis negu kitų autorių kūrybai. Antra vertus, jis neturi būti nuobodus. Ježovskio nuomone, toks komentaras niekuomet nebus sukurtas, jeigu pats jo autorius, kaip ir Horacijus, nuo jaunystės nelavins savęs; jeigu nuolat vaikščiodamas su žodynais, indeksais ir citatomis, tai yra kankindamas save nors ir nepaprastai svarbiomis, tačiau vis dėlto smulkmenomis, „nepripratins savo proto suvokti ir ieškoti esmės, visumos – to, kas yra idealiai didu, iškilę virš kitų, puiku"[59]. Nes be estetinio, o bendrąja prasme – filosofinio išsilavinimo, neįmanoma pajusti nei šio didžio rašytojo dvasios, nei abiejų senovės tautų genialumo[60].

Akivaizdu, kad tokių reikalavimų neatitiko nė vienas ankstesnis Horacijaus tekstus interpretuojantis darbas. Solidžiausiai atrodė paties Ježovskio leidiniai. Tačiau, kaip jau minėjau, filomatų lyderis sakėsi esąs nepatenkintas savo darbu, o ir rašęs jį neatsižvelgdamas į jau minėtą trijų dalių planą[61]. Kad ir kaip būtų, akivaizdu, kad būtent Ježovskis nurodė pagrindi-

[53] Žr. Korsako komentarą odei „Nolis longa ferae..." (*Carm.* II. 12) ir „Aequam memento..." (*Carm.* III. 3) (*Dziennik Wileński* 3, 1824, 155, 158).

[54] Jeżowski, 1824, 17.

[55] *Ten pat.*

[56] *Ten pat*, 18.

[57] *Ten pat*, 20.

[58] *Ten pat*, 21.

[59] *Ten pat*, 22.

[60] *Ten pat*, 23.

[61] *Ten pat*, 34.

nę kryptį būsimiems Horacijaus interpretatoriams – ne tik „filologine", bet ir kita, pavadinsiu ją „pilietine", prasme. Tačiau ar greitai Ježovskio idėjos sulaukė, ir ar apskritai sulaukė, sekėjų? Juk pats filomatas prie Horacijaus daugiau nebegrįžo, atsidėjo Homero tekstų analizei[62]. Jau sakiau, kad nepaisant filomatų puoselėtų vilčių, netoli tepažengė ir Korsakas. Daug rimčiau šiame kontekste atrodė jau ne kartą minėtas Mošinskis. Jis išvertė garsųjį Horacijaus kūrinį *Ars poetica*, arba kitaip – *Epistola ad Pisones*; tekstą, kuriame, anot jo kolegos, o tam tikra prasme – ir konkurento Krasinskio (kaip pamename, *tais pačiais metais* paskelbusio *to paties* Horacijaus kūrinio vertimą į lenkų kalbą), glūdi „visų amžių ir visų tautų [poezijos] taisyklės"[63]. Mošinskis buvo gerai išstudijavęs savo pirmtakų darbus – ir savus, ir užsieninius. Jo parengta knyga *Wiersz Horacyusza Flakka o sztuce rytmotwórczej* turėjo ne tik solidžią pratarmę, bet ir komentarus[64]. Čia pateiktas ir teksto originalas, ir jo vertimas į lenkų kalbą. „Vertingą klasikinės senovės paminklą, meistriškos rankos veikalą, teisėtos šlovės nusipelniusį mokslo pasaulyje, atnešu publikos teismui, įvilkęs į lenkišką rūbą", – rašė Mošinskis[65]. Deja, nepaisant visų leidinio privalumų, netgi tam tikro novatoriškumo (vertėjas išdrįso vientisą Horacijaus tekstą suskirstyti į dalis), recenzentų jis buvo sutiktas labai nepalankiai, kaip, beje, ir Krasinskio knyga[66]. Tiesą sakant, anoniminės recenzijos autoriaus priekaištai buvo išdėstyti „Ježovskio dvasia". Recenzento nuomone, tiek Krasinskio, tiek Mošinskio vertimuose „nematyti nei analizės, nei gilaus žvilgsnio, nei šiuolaikinės kritikos požiūriu deramo suvokimo, nei įsigyvenimo į poeto ir pačios poezijos dvasią bei charakterį"[67]. Negana to – norėta „sumoderninti poetą, svetimą tautiškumą jam suteikti"[68].

Šiandien belieka apgailestauti, kad taip ir liko nežinoma amžininkų reakcija į trečią tais metais Vilniuje išspausdintą „Horacijaus serijos" knygą – Narbuto išverstas poeto odes[69]. Be abejo, toji knyga taip pat neatitiko „visagalių kritikų" (tai Mošinskio apibūdinimas), susibūrusių apie leidinį *Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*, reikalavimų – apie tai, nors ir netiesiogiai, galima spręsti tiek iš recenzijos olando Hofmano Peerlkampo veikalui[70], tiek iš mus pasiekusios korespondencijos fragmentų[71]. Ta-

[62] *Homeri Odysseae rhapsodiae sex, quibus Ulyssis errorum narratio absolvitur, in usum tironum cum notis et indice grammaticam in primis vocum analisin atque explicationem exhibentibus*, edidit Josephus Jeżowski, Mosquae: Typis Uniwersitatis Caesareae Mosquensis, 1828.

[63] Adam Stanisław Krasiński, „Przemowa", *Sztuka rymotwórcza Horacego*, VII.

[64] Jau anksčiau Mošinskis buvo žinomas ir kaip Horacijaus odžių vertėjas. Žr.: Antoni Moszyński, „Przekład pieśni Horacyusza: 'Do Postuma'", *Dziennik Wileński* 2, 1825, 366–367; „Do Walgiusza", *ten pat*, 367–368.

[65] *Wierz Horacyusza Flakka o sztuce rymotwórczej*, I.

[66] „*Sztuka rymotwórcza Horacego*, tłumaczona przez Adama Stanisława Krasińskiego, Wilno, w drukarni B. Neumana, 1835, str. IX, i 36, *in* 8*vo*; *Wiersz Horacyusza Flakka o sztuce rymotwórczej*, przekład x. Antoniego Moszyńskiego, zgromadzenia x. x. Pijarów, w Wilnie, w drukarni Manesa Romma, 1835, str. XXI, i 117, *in* 8*vo*", *Wizerunki i Roztrząsania Naukowe* 4 (poczet nowy), 1836, 87–99.

[67] *Ten pat*, 91.

[68] *Ten pat*, 97. Taip pat žr. Mošinskio atsakymą: *Odpowiedź na recenzją dzieła „Wiersz Horacego o Sztuce rymotwórczej, przekładania x. Antoniego Moszyńskiego S. P."*, Wilno: w drukarni Józefa Zawadzkiego, 1836.

[69] Narbutas į savo rinkinį įtraukė ne tik visas keturias Horacijaus odžių knygas, bet ir vadinamuosius epodus. Atskirai išvertė ir garsiąją „Carmen saeculare" („Horacego wiersz stoletni", Narbutt, 1835, 2, 68–72).

[70] „Q. Horatii Flacci carmina, recensuit P. Hofman Peerlkamp, 1 vol., in 8vo, Harlemi", *Wizerunki i Roztrząsania Naukowe* 12, 1835, 76–87.

[71] Apie užkulisinį Narbuto, o galbūt ir Mošinskio bei Krasinskio, darbų vertinimą, nors ir netiesiogiai, byloja šios Malevskio laiško Balinskiui (vieno iš aštriausių leidinio *Wizerunki i Roztrząsania Naukowe* recenzento) eilutės: „Jau nuo seno pykau ir ant Horacijaus, ir ant tų, kurie prie Neries jo devynerius metus laikėsi. Dabar mano pyktis

čiau taip teigiant būtina įsisąmoninti vieną aplinkybę – ši kritika orientavosi į recenzuojamų darbų vertimo bei komentavimo *kokybę* ir visai neakcentavo pačios šių darbų atsiradimo *idėjos*, jų autorių paskatų. Žinant, kokios atidžios tuomet, ką tik pasibaigus sukilimui, būta cenzūros, tai visiškai suprantama. Antra vertus, čia, buvusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės žemėse, jau seniai buvo išmokta tokius tekstus ne tik rašyti, bet ir... skaityti. Horacijų – ypač. „Senovės klasikai šiandieninėje mūsų dalioje patį plačiausią darbui mums atveria lauką", – rašė Krasinskis[72]. Tad ir analizuojant Narbuto leidinį svarbu ne tiek jo kokybė, kiek pati idėja. Be abejo, Narbutas siekė ir kokybės, atsižvelgė į Ježovskio rekomendacijas, – apie tai byloja jau minėta Narbuto užuomina, jog egzistavo ir platesnis teksto variantas. Bet šiandien atrodytų, kad literatą labiau intrigavo ne „filologiniai" Ježovskio patarimai, o, nors ir nenaujas, bet filomato publikacijose itin ištobulintas metodas – pasinaudoti Horacijaus tekstu kaip puikia ir *saugia* priemone išsakyti tuometines savo paties, savo aplinkos, o plačiąja prasme – ir savo tautos, *nelaisvos tautos*, nuotaikas. Tik, kitaip negu Ježovskis, vengdamas cenzūros Narbutas negalėjo paskelbti savų komentarų ir apsiribojo santūriomis įvadinėmis dalimis kiekvienai išverstai odei. Beliko kalbėti *tik paties Horacijaus tekstu*, šį kartą perteiktu „lenkų lyrikos dvasia"[73]. Jeigu prisiminsime, kad Narbutas, anot jam artimų žmonių, nieko nerašęs ir neskelbęs „šiaip sau", pasirodys svarbi ne tik knygos publikavimo, bet ir jos parengimo data – cenzūros leidimas spausdinti buvo duotas dar 1832 m. rugsėjo 2 d., t. y. trimis metais anksčiau nei ji buvo išleista.

Tad pažvelkime į Horacijaus odžių vertimus Narbuto amžininkų akimis. Ar Romos poeto eilės galėjo atliepti tuometines jų nuotaikas? Ar davė peno pamąstymams ir ar suteikė ateities vilčių? Trumpai tariant, ką Narbutas Horacijaus lūpomis norėjo pasakyti savo tautiečiams, kokias amžinąsias vertybes akcentavo? Į ką siūlė pasiremti sunkią valandą, prisiminus „pasigailėjimo vertus vaizdus"[74], ką tik pasibaigusios *pralaimėtos* kovos epizodus? „Do jakiegoś więc Boga lud zwróci westchnienie / W tym powszechnym upadku?" (*Bet koks gi Dievas suteiks tautai paguodą šio visuotinio nuosmukio laikais?*), – Romos filosofo žodžiais klausė Narbutas[75]. Horacijus, kaip žinome, tokį atsakymą turėjo. Tai ir garsusis jo suformuotas šaunumo (*virtus*) idealas, kurio esmė slypi individo dvasinėje nepriklausomybėje, tikėjimo ir siekių didybėje. Tai ir jo šūkis „Carpe diem!" – pagrindinis Horacijaus laimės matas, anot Narbuto, jo „praktiškosios filosofijos principas":

Kto zna losów ludzkich zmiany,
W szczęściu obawę znachodzi,
A przeciwnością nękany,
Lepszą nadzieją byt słodzi.
I zimom kres jest wskazany.

Nic w swej dobie niewiekuje,
Co jest tak inaczej będzie:
Nie zawsze strzały piastuje
Apollo w groźnym zapędzie,
Częściej z muzami obcuje.

Ukaż się mężnym i śmiałym
Na przykrych rzeczy koleje;

dar padvigubėjo, nes jeigu ta spausdinimo fobija nebūtų išgydoma, tai baigtųsi absoliučia negalia, kažkokiu kretinizmu, kurio užuomazgas jau turime" (*Archiwum filomatów. Listy z zesłania* 3: *Krąg Franciszka Malewskiego i Józefa Jeżowskiego*, zebrał, opracował i wstępami opatrzył Zbigniew Sudolski, Warszawa: Ancher, 1999, 355 (Franciszek Malewski do Michała Balińskiego, Petersburg, 5 (17) stycznia 1834)).

[72] *Sztuka rymotwórcza Horacego*, IX.

[73] Narbutt, „Przedmowa", VII.

[74] Narbutt, 1835, 11 („Do cezara Augusta", Narbuto pratarmė). Čia ir toliau skliausteliuose nurodomi Narbuto pateikti odžių pavadinimai.

[75] *Ten pat*, 12.

Bądź mądrze o siebie dbałym
Choć pomyślny wiatr ci wieje
Płyń zawsze pod żaglem małym.[76]

Antra vertus, toks gyvenimo būdas anaiptol nereiškė rezignacijos ir tolimesnės kovos atsisakymo. „Mąż sprawiedliwy, w cnocie niezachwiany, / Niedba na gminnych napaści zjawiska, / Groźbą tyranów żadną nie znękany, / Z pogardą patrzy na losu igrzyska" (*Žmogus teisingas, nesuterštos doros, / Nekreipia dėmesio į šiurkščius užsipuolimus, / Jokios tironų grėsmės nesibaimindamas, / Su panieka žiūri į likimo staigmenas*), – taip Narbutas vertė garsiosios odės „Iustum et tenacem..." (*Carm.* III. 3) fragmentą[77]. O štai odėje „Non semper imbres..." (*Carm.* II. 9), kurios vertimas, atrodo, buvo gerokai cenzūros pakoreguotas, jau tiesiai, nors ir Horacijaus žodžiais, teigė, jog gana apraudoti žuvusiuosius, reikia ruoštis naujiems žygiams[78]. Nes:

Nie ten szczęśliwy, kto skarby dziedziczy,
Lecz kto to rozumem tak się przewodniczy,
By skromności nabył cnoty,
W użyciu Bogów szczodroty.

Kto się z cierpkością ubóstwa oswoi,
Gorzej nad wszystko występku się boi,
Lecz wnet się na śmierć ośmiela
Za ojczyznę, przyjaciela.[79]

[76] Kas pažįsta žmogaus likimo nepastovumą, / Laimė jam kelia nerimą, / O sunkumų varginamas, / Savo būtį geresnės [ateities] viltimi saldina. / Ir žiemoms galas ateina. / Nieko nėra amžino, / Tai, kas yra taip, bus kitaip: / Ne visuomet strėles globoja / Apolonas grėsmės įkarštyje / Dažniau su mūzomis bendrauja. / Pasirodyk esąs vyriškas ir drąsus / Likimo nesėkmėms spaudžiant; / Išmintingai savimi pasirūpink, / Nors ir palankus tau vėjas pučia, / Visuomet plauk mažu greičiu; *ten pat*, 76 („Do Licyniusza"). Taip pat žr. odę „Do Leukony" (*ten pat*, 26).

[77] *Ten pat*, 98 („O Troji odbudowaniu").

[78] *Ten pat*, 74 („Do Walgiusza").

[79] Ne tas laimingas, kas turtus paveldi, / Bet tas, kuris taip moka protu vadovautis, / Kad kuklumo įgyja dorybę, / Dievų dosnumu naudodamasis. / Tas, kas pripranta prie vargo kieto, / Labiau už viską nedorybės bijo, / Tačiau nedvejodamas mirt pasiryžta / Už tėvynę, draugą; *ten pat*, 2, 21–22 („Do Lolliusza").

„Dora, kuri sugeba viską pašvęsti tėvynei, yra tolima intrigoms ir nežabotam garbės troškimui", – rašė Narbutas pratarmėje odei „Angustam amice..." (*Carm.* III. 2)[80]. „Šmierć dla ojczyzny jest chlubą, / Słodkie w jej sprawie skonania" („Mirtis vardan tėvynės yra garbė, / Saldžios vardan jos yra kančios"), – taip vertė žymiosios Horacijaus strofos eilutes[81]. O štai kitas, odės „Caelo tonantem..." (*Carm.* III. 5), vertimo fragmentas:

Może ten wrogów zwalczać należycie?
Kto z bronią w ręku pojmany,
I aby nędzne swe przedłużyć życie,
Przyjął haniebne kajdany.[82]

Poetinis gimtąja kalba perteiktas žodis skambėjo dar įtaigiau nei neseniai cituotas Ježovskio komentaras. Tačiau Horacijus, taigi ir Narbutas, skatina „protingą" meilę tėvynei. Žavėdamasis kovotojų drąsa, kartu suvokė jų pralaimėjimo toje kovoje neišvengiamumą:

Ten, który niebiosy włada,
Królewstwy, grody, krajami,
I równą władzę posiada
Nad ludźmi, jak nad Bogami,
Jowisz sam nie był bez strachu,
Na widok młodzi zamachu
Walącey góry na góry;
Lecz cóż Tyfej, Mimas mężny,
Co Parfiryon potężny,
I Retus zgroza natury?

Co zmógł ich zapęd zuchwały
Przeciw Egidzie Pallady?[83]

[80] *Ten pat*, 1, 96 („Do przyjaciół").

[81] *Ten pat*, 97.

[82] Ar gali priešus deramai tas nugalėti, / Kuris su ginklu rankoje sučiuptas, / Tam, kad savo niekingą gyvenimą pratęstų, / Gėdingus pančius užsidėjo? *Ten pat*, 107 („Do Senatu").

[83] Tasai, kurs dangų valdo, / Karalystes, miestus, kraštus, / Ir turi vienodą valdžią / Tiek žmonėms, tiek dievams, / Pats Jupiteris neliko bebaimis, / Jaunuolių užmojį išvydęs, / Kai kalną ant kalno vertė; / Bet ką gi gali Tifonas, narsus Mimantas, / Ką gali galingas Porfirionas / Ir Retas – siaubas gamtos? / Ką gali jų išpuolis drąsus prieš egidą Paladės? *Ten pat*, 104 („Do Kalliopy").

„Poetas, – rašė Narbutas, – vienoje iš puikiausių savo odžių stengiasi suderinti romėnų meilę laisvei su poreikiu paklusti aukščiausiajai valdžiai."[84] Suprantama, jeigu toji valdžia paremta dora. Tačiau paklusti – tai tam tikra prasme ir atsisakyti ginkluotos kovos. „Silpna žlugi upada / Przez nikczemność swej osnowy" (*Blogio jėga griūva / Dėl savo esmės niekingumo*), – teigiama toje pačioje odėje[85]. Panašias mintis Narbutas skelbė ir pasitelkdamas Horacijaus odę „Qualem ministrum..." (*Carm.* IV. 4) bei epodą „Quo, quo scelesti..." (*Epod.* 7)[86]. Atrodo, kad Narbutui buvo priimtinas Horacijaus propaguotas tautos vienybės šūkis. „Lai jaunas žmogus, kurio siela persmelkta meilės dorai, ją įsideda sau į atmintį", – cituodamas Mitscherlicho žodžius teigė odės „Intactis opulentior..." (*Carm.* III. 24) pratarmėje[87].

Ne visos Narbuto perteiktos Horacijaus mintys pasiekė tuometinį skaitytoją. Gerokai pakoreguotas buvo odžių „O navis, referent..." (*Carm.* I. 14) ir „Pastor cum traheret..." (*Carm.* I. 15), jau minėtos odės „Non semper imbres..." bei kitos – „Otium divos..." (*Carm.* II. 16) vertimas[88]. Pakeisti pavadinimai, atsisakyta vienos ar kitos eilutės ar net ištisų posmų. „Sušvelninti" ir kai kurie žodžiai. Tačiau, nepaisant šių trūkumų, esminė Horacijaus mintis perteikta aiškiai, o to ir buvo siekta. Narbuto žodžiais, šio poeto tekstus buvo galima traktuoti įvairiai – suprasti juos pažodžiui arba, atvirkščiai, įžvelgti juose tam tikrą alegoriją, paslėptą aiškinimo būdą[89]. Tokia teksto ypatybė ir lengvino, ir sunkino darbą – ne tik vertėjo, bet ir cenzoriaus. Su šiais keblumais turėjo susidurti ir Narbuto knygos aprobuotojas – Leonas Borovskis. Vis dėlto, kad ir turėdama trūkumų, ši knyga pasirodė pačiu laiku ir atspindėjo gerokai sumišusius Narbuto tėvynainių jausmus. Skaitytojus, kaip ir vertėją, traukė ne tik pilietiniai Horacijaus odžių motyvai, bet ir kitos amžinosios temos – bičiulystės, gyvenimo laikinumo ir mirties artumo, meilės ir ištikimybės, gyvenimo prasmės, jo vertės. Narbutas, kaip ir Ježovskis, neslėpė, kad jam artimas ir pats Horacijaus gyvenimo būdas. „Galima būti laimingam visur – ir kare, ir namuose, net ir tremtyje, kaip Teukrui, jeigu moki apsiriboti mažu", – rašė Narbutas, įkvėptas odės „Laudabunt alii..." (*Carm.* I. 7)[90]. „Dainiaus žodžiai iš jo lūpų plaukia, girdisi jo būsimos didybės atgarsiai, tačiau ne tos didybės, kuri remiasi heroizmu – gojai, lankos, gebenės pavėsis, lyra, dūdelė yra jo šlovės viršūnės, o visų aukščiausia – Mecenato malonė ir globa", – taip apie Horacijų sakė Narbutas pratarmėje pirmajai šio poeto lyrikos rinkinio odei „Maecenas atavis..." (*Carm.* I. 1)[91]. „Tikra laimė nepriklauso nuo didybės ir turto, o nuo tikros doros", – taip aiškino odės „Nullus argento..." (*Carm.* II. 2) mintį[92]. O štai Narbuto komentaras kitai odei „Inclusam Danaen..." (*Carm.* III. 16): „Horacijus ir vėl aprašo savo numylėtąją filosofiją ir troškimų saikingumą taip atvirai, kaip tik tikrai moralios širdies žmogus ir gali"[93]. Taigi Narbutui Horacijus – visų pirma „aukštos garbės", „gražios ir tikrai bičiu-

[84] *Ten pat*, 101.

[85] *Ten pat*, 104–105.

[86] *Ten pat*, 2, 7–11 („Pochwały Druza"); *ten pat*, 47–48 („Do Rzymian").

[87] *Ten pat*, 1, 135 („Przeciw chciwości").

[88] *Ten pat*, 29–30 („Przystosowanie"), 30–31 („Wróżka Nereusza o zburzeniu Troi"), 73–74 („Do Walgiusza"), 84–85 („Do Grosfa").

[89] *Ten pat*, 2, 54 („Do przyjaciół").

[90] *Ten pat*, 1, 20 („Do Manacyusza Planka").

[91] *Ten pat*, 9 („Do Mecenasa").

[92] *Ten pat*, 63 („Do Sallustyusza Kryspa").

[93] *Ten pat*, 125 („Do Mecenasa").

liškos širdies" žmogus, net nepaisant tam tikrų kompromisų ir žemiškų silpnybių[94]. Narbutas nuolat išreikšdavo susižavėjimą šio Romos poeto kūryba. Negalėjo nepacituoti ir garsiųjų Scaligerio žodžių: „Jeigu man atiduotų visą Aragono karalystę, negalėčiau jos iškeisti į džiaugsmą būti tos odės autoriumi"[95]. Nors Narbutui niekas niekuomet ir nepasiūlė jokios karalystės, vargu ar jis būtų iškeitęs ją į garbę tapti Horacijaus poezijos vertėju. Tapti tuomet, kai jos itin reikėjo.

Vietoj išvadų

Taip trumpai būtų galima apibūdinti „atsigręžimą į Horaciją" XIX a. pirmosios pusės Lietuvoje. Daugumą šiame straipsnyje išsakytų teiginių sunku įrodyti konkrečiais faktais. Tačiau pažvelkime į statistiką. XVIII a. pabaigoje Vilniuje pasirodė trys didelės Horacijaus kūrybai skirtos knygos, tai 1807–1835 m. jų būta net šešių. Į šį sąrašą įtraukus ne mažiau populiarius Krokuvos, Poznanės ir Varšuvos leidinius, jis atrodytų dar įspūdingiau. Štai vien 1816–1825 m. Vilniaus periodikoje suskaičiavau daugiau nei pusę šimto šio poeto kūrybos vertimų ir sekimų publikacijų. Be abejo, ne visi planai buvo įgyvendinti[96]. *„Romanae fidicen lyrae*, kuris svajojo tik apie šlovę didelėje italų tėvynėje, tapo numylėtu poetu tolimoje šiaurėje", – rašė profesorius Janas Oko, turėdamas omenyje ypatingą Horacijaus populiarumą to meto Lietuvoje, ypač Vilniuje, universiteto aplinkoje[97]. Antra vertus, neteisinga būtų šios visuotinės meilės poeto kūrybai paskatas sieti tik su Groddecko asmenybe. Ne mažesnių nuopelnų šioje srityje turėjo ir kiti Vilniaus universiteto profesoriai – Euzebijus Slovackis (Euzebiusz Słowacki), Paolo Tarenghis ir Filipas Nereuszas Golańskis. Ir ne tik jie. Vertėtų kalbėti ir apie didžiulę pijorų bei bazilijonų vienuolijų edukacinių programų įtaką. Lygiai kaip ir apie filomatiškojo, tiksliau, masoniškojo, judėjimo (jam priskiriant ir Vilniaus šubravcus) poveikį. Visi ryškiausi tuometiniai Horacijaus vertėjai ar sekėjai vienaip ar kitaip buvo susiję ir su šiomis ideologijomis, kurių mokymo pagrindas rėmėsi *giliai suvoktu patriotizmu* – būtent tokiu, kokį propagavo didysis Romos filosofas. Kitaip tariant, tuometinę aistrą Horacijaus poezijai galima aiškinti ne tik „meile gimtai kalbai" ar „noru plėtoti mokslą". Nebuvo ji ir vien „poetinių žaidimų vaisius"[98]. „Horacijus visuomet patinka ir moko", – rašė Krasinskis[99]. Iš tikrųjų Horacijus *mokė*. Ne tik mokė, bet ir gydė – pačiais sunkiausiais šio krašto gyvavimo laikotarpiais. Ypač kai poeto eilės skambėjo perteiktos gimtąja kalba.

---

[94] *Ten pat*, 145 („Do Mecenasa"). Tiesa, kai kurių „moralinių" priekaištų Narbutas Horacijui vis dėlto turėjęs – tai rodo faktas, kad sąmoningai atsisakė versti dvi epodes – „Rogare longo putidam..." (*Epod.* 8) ir „Quid tibi vis, mulier..." (*Epod.* 12), kurios, jo manymu, „neturi jokio poetinio žavesio ir yra perpildytos žodžiais, delikatumą įžeidžiančiais" (Narbutt, „Przedmowa", VII).

[95] *Ten pat*, 1, 114 („Dwóśpiew", Narbuto pratarmė).

[96] Čia vertėtų paminėti dar 1817 m. datuojamą Vilniaus universiteto auklėtinio Tado Šostakovskio iniciatyvą paskelbti visų Horacijaus odžių ir epodžių vertimus. Žr.: T[adeusz] S[zostakowski], *Programma na nowy przekład wierszem polskim wszystkich pieśni i epodów Q. Horacyusza Flakka*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1817. Deja, šis darbas taip ir liko rankraštyje. Tačiau Šostakovskiui pavyko išleisti savo originalios poezijos rinkinį (T. S., *Pieśni i anakreontyki*, Warszawa: w drukarni przy Nowolipiu Nro 646, 1818), kurio didesnę dalį sudarė Horacijaus odžių sekimai. Dėmesio vertos ir jo verstos šio poeto satyros ([Tadeusz Szostakowski], „Przekładanie z Horacyusza. Satyra piąta: 'Podróż poety z Rzymu do Brunduzium'", *Tygodnik Wileński* 4, 1817, 409–413). Šostakovskis teigė, kad versti Horacijų, o ir apskritai dirbti literatūros srityje, jį skatina „meilė gimtai kalbai, laisvėms ir noras lavinti tautiečių mokslą" (T[adeusz] S[zostakowski], *Programma na nowy przekład wierszem polskim wszystkich pieśni i epodów Q. Horacyusza Flakka*, 8).

[97] Oko, 24.

[98] Narbutt, „Przedmowa", VII.

[99] Krasiński, „Przemowa", VII.

THE "HORACE SYNDROME" IN LITHUANIA AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY: LOVE FOR LITERATURE OR PROFOUND PATRIOTISM?

Reda Griškaitė

Summary

Three books forgotten today were published one after another in Vilnius in 1835. They are *Sztuka rymotwórcza Horacego* by Adam Stanisław Krasiński, *Wiersz Horacyusza Flakka o sztuce rymotwórczej* by Antoni Moszyński, and *Horacego ody wszystkie* 1–2 by Teodor Narbutt. This is a fair amount of Horace in one year. Admittedly, translations of this poets' works into Polish were not a novelty. Since the time of Marcin Matuszewicz, Vilnius' publishers would occasionally "treat" their readers with a small volume of his lyrics. The times of the Philomath movement are considered to be the Renaissance of Horace – Vilnius periodicals were swarming with various translations, imitations of and comments on Horace. All these texts were crowned by Józef Jeżowski's works that are exceptional in all respects, including *Horacyusza ody celniejsze, stosownie do użytku szkół objaśnione* 1–2 (Vilnius, 1821, 1823) and *Dodatek do Horacyusza ód celniejszych* (Vilnius, 1824). At first sight, the reason of such universal love of Horace is quite simple: understanding Horace's poetical form meant grasping the value of real poetry. Residents of the former Lithuanian-Polish state needed more than literature. Few writers wrote uniquely for pleasure. However, earning a living from writing alone was practically impossible. Thus, those who wrote – did it for other higher purposes. Considering the country's political situation of the time reveals what those purposes were. *The content and its interpretative possibilities* and not the poetical form were becoming increasingly important. Having taken this into account, it is not difficult to answer the question why commentaries on Horace's odes carried out by Jeżowski appeared and a new wave of translations of the poet's works arose in Vilnius at the peak of the Philomath movement. It is also easy to explain why it happened precisely in 1835. This was the year of the fortieth anniversary of the collapse of the old state and the time when the wounds of a recent political upheaval were still open. Virtually all the translators and commentators of Horace's texts of the time were active public figures. In other words, "turning to Horace" at that time and in that place was not accidental. This becomes clear having analysed Horace's odes translated by Narbutt. The more so that each work by Narbutt had a certain carefully concealed purpose, usually called *patria* – motherland. The author's resolution to publish the translation of Horace's odes may be considered in this context. In this way, the *idea* and not the quality of the text is most important in the analysis of this Narbutt's publication. The quality was obviously considered, too, as Jeżowski's recommendations were taken into account while executing the translation. Today, however, it seems that the author was intrigued not by the "philological" advice given by the president of the Philomath movement, but by the old method taken to perfection in his publications. This involved using Horace's text as a very appropriate and *safe* means to express the author's attitudes, views of the people belonging to the same environment and, in the broader sense, of his nation, which was *not free*. As opposed to Jeżowski, Narbutt could not publish his comments for reasons, which were not voiced but clearly related to censorship. Consequently, he confined himself to reserved introductions for each ode he translated. In this way he could *speak only through Horace's text* conveyed in the "spirit of Polish lyrics". Considering that Narbutt never wrote or published anything "without a purpose", both dates, the date when the text was published and prepared, seem important. The censors gave the permission to publish the book on 2 September 1832, i.e. three years before the date of the actual publication.

Indeed, Horace would become the most frequently read and interpreted author at critical moments of the country's life. His popularity was peculiar in Lithuania, especially in the University environment. One should also mention the great influence exerted by educational programmes designed by Piarist and Basilian monks as well as the impact of the Philomath movement, or, to be more precise, the Masonic movement (including "szubrawcy" in Vilnius). All the most distinct translators or followers of Horace were somewhat involved to these ideologies, the

essence of which lay in *deep patriotism*; the sort of patriotism proclaimed by the great Roman philosopher. In other words, the passion for Horace's poetry of the time cannot only be explained by "love of the mother tongue" or "wish to develop science". It was not just a "fruit of poetical games", either. What Horace really did was teach. He taught and healed during the most difficult periods for this country, particularly when his poetry was presented in the native language.

Gauta 2002 09 17
Priimta publikuoti 2002 09 30

Autorės adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-2001 Vilnius
El. paštas: reda.griskaite@delfi.lt